

PALMYRA

EN HET GLAS DER SASSANIDEN

Johan Soetens

Zowel mijn beroep als mijn interesses hebben me over grote delen van de wereld gebracht. Het is triest te moeten vaststellen dat je onder de huidige omstandigheden uit de helft van die bezochte landen beter kunt wegblijven

1998. Een maannacht in Palmyra, ooit de meest bezochte bezienswaardigheid van Syrië, bijgenaamd 'De Stad van Duizend Zuilen' en door de Arabieren 'Tadmoor' genoemd hetgeen 'wonder' betekent. De naam Palmyra (stad van palmbomen) kreeg de stad van de Romeinen.

Onze reisgenoten hadden besloten vroeg naar bed te gaan maar mijn vrouw en ik wilden de aanblik niet missen van de oude, door zilverlicht beschenen zuilen, met de stilte van de Syrische woestijn rondom ons. Er bleek zowaar nóg een nachtwandelaar te zijn: een Duitse geschiedenisleraar. Staande in het uit de 2^e eeuw stammende theater, onder een onvoorstelbare sterrenhemel. citeerden we gedichten van Heine, Schiller en Rilke met mijn vrouw Joan als toehoorder.

Dat tafreel zal zich niet spoedig herhalen. De verschrikkingen van de oorlog gaan al jaren over dit land en over deze oude grensstad. De oude zuilen zien opnieuw neer op verwoesting en cultuurroof.

De geschiedenis van Palmyra gaat terug tot het tweede millennium vóór Christus. De stad ontwikkelde zich tot een van de belangrijkste culturele centra van de antieke wereld en als belangrijke en schatrijke handelspost op de zijderoute naar- en van India en China. Ze werd veroverd door Alexander de Grote en maakte na diens dood deel uit van het rijk der Seleuciden, de dynastie die door Alexander's generaal Seleucus Nicator werd gesticht.

In de eerste decennia van de tweede eeuw kwam de stad onder invloed van Rome. Zij diende, evenals de tussen de Eufraat en de Tigris door Septimus Severus gevestigde provincie Mesopotamië, als bufferzone tussen Syrië en de vijandige Parthen, een oorspronkelijk nomadische stam die grote delen van het Oostelijk Seleucidische rijk veroverd had. De van top tot teen gepantserde lanseniers en boogschutters waren eeuwenlang geduchte tegenstanders van de Romeinse legioenen. In 244 werden zij echter verslagen door de Iraanse dynastie der Sassaniden die gedurende de volgende vierhonderd jaar in voortdurende strijd gewikkeld zouden blijven met Rome en later met Byzantium. Al die eeuwen bleef Palmyra een stad op de grens, beïnvloed door culturen van Oost zowel als West, tot ze in 651 veroverd werd door de Moslims. Dat betekende het einde van de Sassanidische

invloed en de verbintenis met dat rijk, ooit van ongehoorde pracht, waarin oude tradities van de cultuur van Perzië en India en die van de Griekse Hellenistische beschaving elkaar gevonden hadden. De erfenis van de Sassanidische vormgeving en decoratietechnieken bleef echter nog lang gehandhaafd in wat wordt aangeduid als 'Vroeg Islamitische' glaskunst.

De huidige ruïnes, pas in de 17^e en 18^e eeuw opnieuw ontdekt door reizigers, getuigen nog van de grootsheid van deze woestijnstad zoals de monumentale hoofdweg, 1200 meter lang en omzoomd met colonnades waarlangs het lokale verkeer placht te gaan als ware er in al die eeuwen niets veranderd.

Sassanidisch glas uit het RMO Leiden. Van Links naar rechts: Beker op voet met vierkant geslepen vakjes, inv.nr. B1965/4.2; Flesje met ronde geslepen facetten, H. 8,5 cm. inv.nr. B1967/12.3; Kom met ronde en zes-kantige facetten, H. 8,4 cm.; Flesje met zes-kantige facetten, H. 22,5 cm; Langgerekt (drink?)glas, H. 17 cm.; Kom, 6^e-7^e eeuw, H. 8,4 cm. Flacon, H. 22,5 cm.

De opleving van de klassieke bouwstijlen in de stedenbouw in het Westen is voor een groot deel toe te schrijven aan het bekend worden van de prachtige ruïnes van Palmyra. Niet voor niets staan die sinds 1980 op de lijst van de Unesco World Heritage, sinds 2013 helaas met de vermelding 'ernstig bedreigd'.

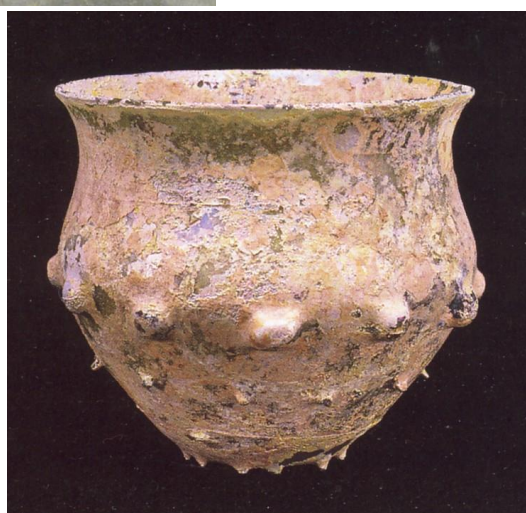
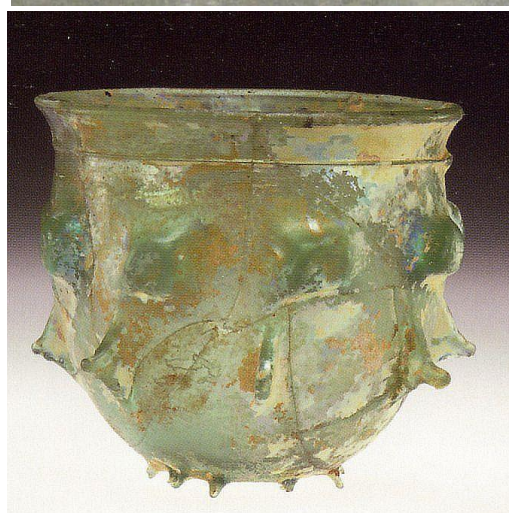
Lange tijd is gedacht dat Mesopotamië en Iran in de Late Oudheid geen eigen glasproductie kenden en het monopolie daarop berustte in West-Syrië en Egypte. Tegenwoordig is bekend dat tijdens de vierhonderd jaar durende Sassanidische koningsdynastie kenmerkend glaswerk is gemaakt al zijn er tot nu toe geen duidelijke voorbeelden van glasblazerijen gevonden. Dat zal, gezien de rampzalige toestanden ter plekke, waarschijnlijk ook niet snel gebeuren. De gevonden objecten, voor een belangrijk deel grafvondsten, zijn zowel vrij- als vormgeblazen en hebben een bijzonder dikke wand. Dat was niet voor niets want het draagt vaak een geslepen en gepolijste versiering over het gehele oppervlak in de vorm van ronde, vierkante en zeshoekige facetten. Ook de oorspronkelijk bolle bodems werden doormiddel van een groot, geslepen facet van een standvlak voorzien.

Een andere decoratiemethode was de versiering met wat aangeduid wordt als 'stekeltjes': op de wand aangebrachte glasdruppels die deels met een soort pincet werden uitgetrokken. Naast het decoratieve effect dienden die wellicht tevens om de gebruiker een goed houvast te bieden.

Te oordelen naar het aantal gevonden objecten was de komvorm het populairst. Verreweg het bekendst zijn de objecten met geslepen en gepolijste facetten. Het glas was oorspronkelijk merkwaardig helder, hoewel vaak met een zeegroene tint, en werd mogelijk beschouwd als een vervanger van het zeer kostbare bergkristal. Door het langdurig verblijf in de grond heeft het echter vaak een grijs/bruine, kalkachtige verweringslaag gekregen waardoor het op het eerste gezicht soms op aardewerk lijkt.

Fles van lichtgroen glas met irisatie en kalkresten, versierd met vier rijen 'stekeltjes'. H. 13 cm. D. 9,5cm. Coll. RMO Leiden Inv.nr. 1 2008/0.8

Drs. Brouwer vermeldt dat een tweetal exemplaren die al in de Oudheid naar Japan werden verstuurd nog de oorspronkelijke heldere kleur vertonen en een indruk geven van de grote luxe waarmee de Sassanidische vorsten zich omringden.

Boven: Sassanidische glazen (drink?)kom, H. 7,3 cm. en een parfum- of balsemflesje, H. 8,8cm. van lichtgroen glas, geïriseerd en gedecoreerd met 'stekeltjes'. Collectie RMO Leiden.

Onder links: Kom uit de 3^e-4^e eeuw. H. 8,3 cm. Aan de bovenzijde voorzien van glasbobbels en daaronder uitgeknepen stekeltjes. Rechts: Kom, 3^e-4^e eeuw, H. 9,4 cm. op gelijke wijze gedecoreerd. Door verwerking is de oorspronkelijke geelgroene glaskleur nauwelijks meer te zien. Collectie Corning Museum of Glass. Inv. nrs. S 2430 en S 2600.

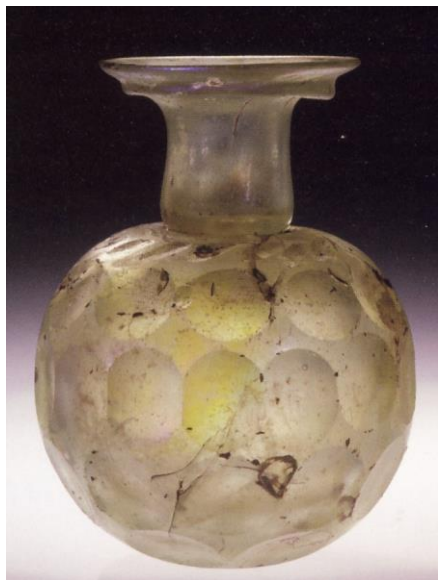
Vanaf links boven met de klok mee: Kom, 5^e-6^e eeuw. H. 7,7 cm. Lichtgroen met ingeslepen banden, vierkante en ronde facetten. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr. 61.1.12;

Kom, 4^e-6^e eeuw met vijfhoekige geslepen facetten. Collectie V&A Museum Londen, inv.nr C 58.1963; Blauw-groene kom, 6^e eeuw, H. 4,2 cm. met zes vierkanten in relief en daarin ronde geslepen facetten. Collectie Sasson Ancient Art, Jerusalem; Kom, 5^e-6^e eeuw H. 7,9 cm. Collectie Metropolitan Museum of Art, New York. inv.nr. 59-34. Kom, 6^e-7^e eeuw, H.8,9 cm. Zes ingeslepen ronde facetten. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr 79.1.58; Kom, 5^e-6^e eeuw. H. 8,9 cm. met vijf rijen geslepen facetten. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr. 60.1.3. (Achtergrondfoto: Blik door de triomfboog aan het begin van de decumanus, de colonnadestraat van Palmyra).

Boven met de klok mee; Drinkglas, 4^e-6^e eeuw. H. 12, 8 cm. Collectie Corning museum of Glass inv.nr. 79.1.59; Flesje, 5e-8e eeuw. H. 8, 5 cm. Collectie RMO Leiden inv.nr. B 1967/12.3; Klokvormig flesje met vier facettenrijen, Sassanidisch of vroeg-Islamitisch, H. 11,7 cm. Pr. Collectie; Drinkglas 4e-6e eeuw, H. 10,9 cm. transparant licht groen glas. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr. 63.1.4.
Onder rechts: Beker op voet, Collectie Miho Museum, Kyoto, Japan.
Links: Sprinklerflesje 3e-7e eeuw. H. 13, 6 cm. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr. 68.2.1.44

Eén exemplaar wordt bewaard in het Nationaal Museum te Tokyo en is afkomstig uit het mausoleum van keizer Ankan, overleden in 535. Het ander bevindt zich in het schathuis van de Todaiji-tempel in Nara, van 710 tot 784 de hoofdstad van Japan. In Japan heeft altijd belangstelling bestaan voor glas uit de Sassanidische en vroeg-Islamitische periode. In 1973 publiceerde Professor Shinji Fukai van de Universiteit van Tokyo zijn boek *Perushia no Garasu* dat vier jaar later ook in het Engels verscheen als *Persian Glass*. Daarin staan een groot aantal objecten afgebeeld uit privé verzamelingen zonder dat die met name genoemd worden. Begrijpelijk, als we bedenken dat vanaf 1959 op grote schaal illigaal werd gegraven in de Gilan Provincie in het noord-westen van Iran, gelegen aan de Caspische Zee. Veel van die stukken werden gretig door Japanse verzamelaars opgekocht. Dat veel Sassanidisch glas reeds in de oudheid in het Verre Oosten terecht kwam is evenmin verwonderlijk: een andere Chinese aanduiding voor de Zijderoute was de Glasroute hetgeen er op wijst dat glazen voorwerpen belangrijke handelsartikelen waren. Palmyra, gelegen in een vruchtbare oase in het hart van de Syrische woestijn had zich gaandeweg ontwikkeld als

de belangrijkste handelspost voor producten van- en naar het Oosten, cruciaal voor de verbinding tussen Persië, India en China met het Romeinse Rijk. Voordien vervulde de Jordaanse rotsstad Petra die functie. Het kost geen moeite zich voor te stellen hoe de stad Palmyra een belangrijke stapelplaats was voor de handel in Sassanidische glasproducten. Niet voor niets vermeldt het Leidse RMO nadrukkelijk Palmyra bij de aldaar tentoongestelde voorwerpen.

Hoewel veel van de opgegraven glasobjecten door verwerking hun glans verloren hebben, bevinden zich in de collectie van het Corning Museum of Glass enkele vrijwel onaangetaste specimen die een indruk geven van de oorspronkelijke grandeur. Sassanidisch glas verschilt van Romeins glas door het gebruik van plantenas met een hoog gehalte aan magnesium (Mg) en kalium (K) als weekmaker, waar de Romeinse glasblazers zich meer van minerale zouten bedienden. Verschillen in helderheid zijn toe te schrijven aan de zuiverheid van het gebruikte zand of kiezel, al naar gelang men dichter de kwaliteit van bergkristal wilde benaderen. De productie was niet beperkt tot luxe voorwerpen maar strekte zich ook uit tot zaken voor meer dagelijks gebruik zoals lampen, borden, flessen en bekens. In verschillende musea zijn voorbeelden er van te zien en ook in de antiekhandel vindt regelmatig aanbod plaats. Omdat veel objecten ongecontroleerd zijn opgegraven is de herkomst er van vaak onduidelijk zodat men zich in de beschrijving beperken moet tot algemeenheden als 'Oostelijk deel Romeinse rijk', 'Noord-West Irak' of simpelweg 'Iran'.

De grootse collectie ter wereld is waarschijnlijk die van het Corning Museum of Glass, met 73 objecten, beschreven in David Whitehouse's boek *'Sasanian and Post-Sasanian Glass'* (ISBN 0-87290-158-0) uit 2005. Daarin vindt men niet alleen holglas objecten maar ook tientallen zegels, of appliqué's en daarnaast uitvoerige chemische analyses van de glassamenstelling. Dat niet alle voorwerpen van geslepen facetten of opgelegde decoratie werden voorzien getuigt deze zeldzame fles uit de 3e-7e eeuw.

Van boven naar beneden: Kom van groenachtig, bijna kleurloos glas, 4e-7e eeuw, de rand afgewerkt door slijpen. Versiering van geslepen facetten en horizontale groeven. H. 7,2 cm;

Lamp, 4^e-5^e eeuw, eveneens van groenachtig, bijna kleurloos glas, H. 18,7 cm. Geheel bedekt met ingeslepen facetten, onderbroken door horizontale banden; Lamp (of beker?) van bijna kleurloos glas, 4^e-7^e eeuw. H. 9,3 cm. Over het gehele lichaam voorzien van geslepen facetten en horizontale groeven. Tevens zijn rondom doorzichtige, blauw glazen glasdruppels aangebracht. Niet voor niets is dit pronkstuk afgebeeld op de omslag van *'Sasanian and Post-Sasanian Glass'*; Fles, H. 9,4 cm. D. 13,5 cm. Collectie Corning Museum of Glass, inv.nr. 2005.1.1

Men kan moeilijk de stad Palmyra noemen zonder één van de merkwaardigste vrouwen uit de Antieke wereld te vermelden; Koningin Zenobia wiens Aramese naam Bat Zabbai 'Die met het mooie lange haar' betekende.

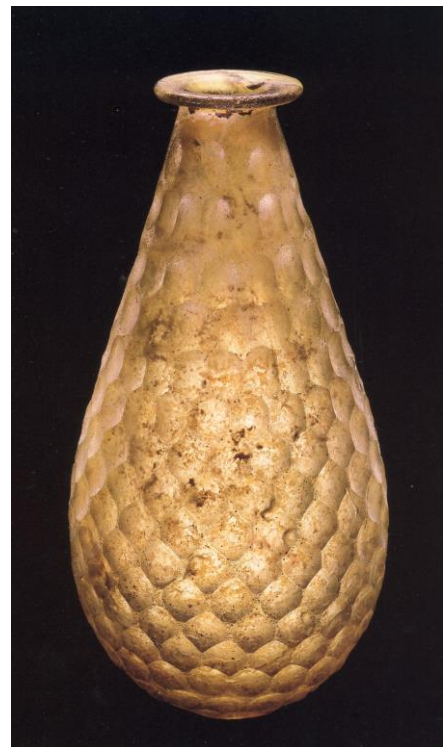
Het moet een vrouw van legendarische schoonheid geweest zijn. Tijdgenoten beschrijven haar als mooier en intelligenter dan Cleopatra en zeker in haar liefdesleven oneindig terughoudender. Ze sprak vloeiend Grieks, Egyptisch, Aramees en Latijn, reed paard als een man, kon urenlang te voet met het leger optrekken en was tegelijkertijd een liefhebster van

literatuur. In haar literaire salons waren filosofen en dichters te gast. Ze beriep zich er op af te stammen van de Seleuciden, de Egyptische koningin Cleopatra VII maar ook van de legendarische koningin Dido van Carthago. Zeker is dat het heersen haar in het bloed zat. In 258 werd zij de tweede vrouw van de koning van Palmyra, Septimius Odenathus die een zoon had uit zijn eerdere huwelijk. In 266 werd een tweede zoon geboren maar een jaar daarna werden zowel haar echtgenoot als haar stiefzoon vermoord, naar men zegt vergiftigd in opdracht van de Romeinse keizer Gallienus die de groeiende macht van zijn vroegere bondgenoot tegen de Oostelijke stammen als bedreigend ervoer. De éénjarige zoon Vabalathus (van het Aramese *Wahballat* = *Geschenk van de Godin*) erfde zijn vader's titels en zijn moeder besteeg met hem als koning en koningin de troon. Zenobia leidde veldtochten tegen Gallienus en twee van zijn opvolgers waarbij zij geheel Klein-Azië voor zich opeiste. In 269 trok zij Egypte binnen, de voornaamste producent van graan voor Rome, versloeg en doodde de Romeinse prefect Tetricus Probus en riep zichzelf uit tot koningin van Egypte. Rome was in die jaren verzwakt. Niet alleen aan de Oostgrens maar ook in het Westen werd het bedreigd door opstandige stammen. De in 270 aantredende keizer Aurelianus bracht daar eerst zijn zaken op orde en voerde daarna in 272 zijn leger Oostwaards, dwars door Anatolië. In 273 versloeg hij het leger van Palmyra nabij Antiochië en Emesa. Zenobia wist met haar zoon per kameel te ontsnappen met behulp van de Sassaniden maar werd door Romeinse ruiters ingehaald en gevangen naar Rome gevoerd. Tijdens de reis stierf haar zoon. Zenobia werd, gebonden met gouden kettingen, in een triomftocht meegevoerd waarbij ze door haar schoonheid de aandacht trok van senator Marcellus Petrus Nutrenus. Vanaf dat moment gaan de verhalen uiteen. Zo zou zij na de triomftocht zijn onthoofd, maar andere bronnen vermelden dat zij zelf gif in nam, Weer anderen houden het er op dat Marcellus haar huwde en dat zij in een villa in het huidige Tivoli een rustig leven leidde. De 5^e eeuwse bisschop Zenobius van Florence zou een nakomeling van haar zijn geweest.

Met zo'n levensloop is het geen wonder dat er minstens vijf opera's aan haar leven zijn gewijd, onder andere door Tomaso Albinoni en Gioachino Rossini. Wie Geoffrey Chaucer's *Canterbury Tales* in zijn boekenkast heeft staan moet er het hoofdstuk *The Monk's Tale* nog maar eens op nalezen. Naast beschrijvingen in dichtvorm van historische figuren als Hercules, Nebuchadnezzar, Nero en Holofernes treft U ook die van Zenobia aan en zelfs in 1956 verscheen er nog een boek over haar: *The Queen of the East* door Alexander Baron.

Zeldzame zilveren munt (Antoninianus) met afbeelding van Zenobia Augusta, koningin van Palmyra. De keerzijde toont de figuur van de Romeinse godin Iuno Regina, beschermster en raadgeefster van de staat met een scepter in haar linker hand, een pauw aan haar voeten en een stralende ster.

Peervormige fles, 4^e-6^e eeuw. H. 20,2 cm. met 16 rijen hol geslepen facetten. Collectie Corning Museum of Glass inv.nr. 62.1.4

SUMMARY

PALMYRA AND THE GLASS OF THE SASANIDES

The city of Palmyra, a caravan oasis in the Syrian Desert, was founded in the 2nd millennium BC and developed into an important trading link between the Roman Empire and Persia, India and China. Laying on the crossroads of several civilisations in the ancient world it absorbed Graeco-Roman as well as Persian influences. It was one of the most important cultural centers of its time. Travellers stood in awe at the sight of the colonnaded street of 1200 meters forming the monumental axis of the city. The re-discovery, in the 18th and 19th century, of its magnificent ruins did exert a decisive influence on the evolution of neoclassical architecture in Europe.

Palmyra, as a trading city and an important stop-over on the Silk Route, drew products towards her from far beyond her borders, among which glass objects from the territory of the Sasanians, a dynasty that originated in southern Iran that ruled a vast empire, extending from Mesopotamia to parts of Central Asia. It is no wonder that the second name for the Silk Route became 'The Glass Route' for Sasanian glass objects were much in demand in China and India as well as in Japan. They have been found in the tombs of high-status Japanese nobility, related to the Emperor, such as the object, now in the National Museum in Tokyo, from the mausoleum of Emperor Ankan, who died in 535.

Left: Conical lamp (or beaker?), 4th -5th century, H. 18,7 cm. completely covered with cut, ground and polished decorations. Collection Corning museum of Glass inv. Nr. 59.1.580. Right: A very rare and probably unique conical lamp (or beaker?), 4th -6th century. H. 22,6 cm. decorated with trails of glass that were nipped together.

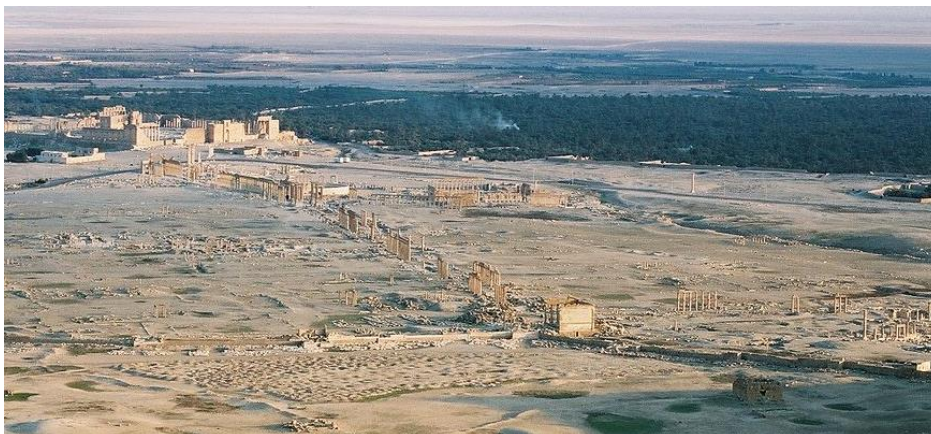
For a long time it was assumed that in the late antiquity Mesopotamia and Iran did not have a specific glass production but that situation changed quickly in 1958 when in the Gilan Province, northern Iran, cemeteries came to light which caused illegal digging on a large scale. Cups and bowls with wheel-cut and polished ornaments started to appear on the antiquities markets. In 1960, the University of Tokyo mounted the first archaeological expedition to Gilan and in 1973, professor Shinji Fukai of the same university published his study *Perushia no Garasu* on the subject, in 1977 translated into English as *Persian Glass*. Although so far no clear examples of Sasanian glasshouses have been found, it is now generally recognized that during the four hundred years of Sasanian rule very characteristic glass objects were made.

Sasanian glass is a silica-soda-lime composition with high level of K and Mg, meaning the use of plant-ash instead of mineral salts. They were mostly mouth-blown and finished with the help of pincers and shears, but also mould-pressed. The thick-blown transparent vessels were often decorated with deeply cut and polished facets as well as added spiral or vertical ribs.

Bottle, 5th-7th century. H. 8,3 cm.
Mold-blown with circular pontil
mark. Low relief on all four sides.
Collection Corning Museum of Glass
in.nr. 66.1.23

Below: Cup, 6th-7th century. H. 6,9
cm. Decorated with two rows of
cylindrical bosses. The extensive
weathering makes it impossible to
determine the colour of the glass.
Collection Corning Museum of Glass,
inv.nr. 79.1.64

Literature:

S.Fukai; Persian Glass, New York, Tokyo and Kyoto, 1977

Drs. Marijke Brouwer; Glas uit de Oudheid, Amsterdam 1991

David Whitehouse; Sasanian and Post-Sasanian Glass in the Corning museum of Glass,
Corning NY 2005

When Iran was ruled by the Sasanian dynasty (about AD 224 to 631), the techniques used to cut precious and semi-precious stones were also used on glass.

Also popular among Sasanian glassmakers was the application of spiky, pinched prunts. The majority of Sasanian glass was transparent and almost colourless with tinges of grey, blue or brown, depending on the impurity of the silica. However, many objects that have come to light have been found in funerary contexts and have suffered from the long time of burial under the ground. Due to weathering, they look at first sight almost like earthenware. When the Middle East passed under Islamic rule in the 7th century, there was no sudden break in artistic production. Sasanian traditions and the art of the Sasanian empire strongly influenced early Islamic art and continued to do so for many years. That makes it difficult to tell an object is late Sasanian or early Islamic.

Among the best known objects and certainly the most frequently offered for sale by antique dealers are bowls, or cups, about 8 cm. high and completely covered with round, square or hexagonal facets but there are also lamps, flasks and jars, giving an impression of the great luxury with which the Sasanian rulers as well as the upper classes surrounded themselves. Not for nothing was their empire the setting of Scheherazade's stories of the Arabian Nights!

With the accession of the Sassanid dynasty to the Parthian throne, the city of Palmyra had to combine its role as a trading city with the strategic and military role of supporting Rome in its struggle against them.

Its king Odenathus successfully stood in defence of the Roman empire: perhaps too successfully, because it probably was the cause of his assassination by Emperor Gallienus. His widow, the beautiful Queen Zenobia, conquered all of Syria and extended her dominion to Egypt and Anatolia but was defeated by the Romans in 273. Palmyra was sacked and plundered and the city walls were destroyed. In 634, the city was conquered by the Muslims but the area was gradually deserted and Palmyra sank into oblivion for almost a thousand years. After its rediscovery by travellers it became one of the most visited places of interest in Syria, and, in 2013, was placed on the Unesco World Heritage list only to be surrounded again by war and destruction. Today, the monuments are marked as being 'in extreme danger'.

Two-handled vessel with
pierced base. 4th-5th century.
H. 13,03 cm. Collection
Metropolitan Museum of Art
New York inv.nr. 64.60.1